

Семен Жетпірінісқой халықсабақ тұлғалары

С.К. Макаров – Саха Маресьева төрөөбүтэ 100 сылыгар
Биир дойдулаахпыт, Аба дойду улуу сэриитин кыгытылааба, үүнэр
көлүөнүн үөрэтиигэ-иитиигэ айымньылаахтык үлэлээбит
РСФСР уонна Саха АССР оскуолаларын үтүөлээх учуутала С.К. Макаров

Бийыл Аба дойдуга улуу сэргин кыттылыааҥа, САССР үтүһүлүк учуутала, Чурапчы улуусунун бочуоттаах алаастааҕо С.К. Макаров торообутта 100 сыллаах үбүлүүнүн тэрэгинин Чурапчы гимназията киһи аатын үйэтүгүр үгүс тэрэгининэри ыытта. Ол курдук, "Саха Маресьена сылдыһыг суолларынан" дигэн Чурапчы гимназиятын учууталарын педагогической дэсана буюун ааста.

Гимназисттан С.К. Макаров торообүт, өбө сааһа аастыт, олорбүт, үлэлтэбүт – Улахан Күүлүчэастагар, Сылаг төһиллээгэр уонна Таатта улуунун Баайаңатыгар сырыттыбыт.

А.А. Макаров аатынан Улахан Күүл, профессор Г.П. Бапарин аатынан Сылаг орто оскуолаларыгар учууталлар, дириэктэрлэр сүрээх үчүгэйлик үөрэн-көтөн көрсүгүлэр. Гимназиядириэктэрэ Ю.П. Посельский эбэрлэтэн туран, гимназия ситиһиллэрин экран көтүү көрдөрөн көсөтөт. Оттон учууталлар С.К. Макаров туһунан литературнай-музыкальной композицияны туруорулар, музыкальной нумерлэрлэрин бэлэктэттилэр. Ону таһынан С.К. Макаров туһунан видеопрезентация бэлэмизинэн көрөдүлүнүө. Л.А. Пермякова С.К. Макаров тутта сылдьыбыт малларын-салаарын, докумуоннарын, суруктарын көрдөрүүтү түрүөттө, сыйаһын көсөтөт.

Улахан Күөл окууламаттарын ыһтыллыбыт тогурух остуолга С.К. Макаров аймага А.Е. Макаров киһи туһунан эстин-чирин тыһынан ахтыы өйгөрдө. Ону тэнэ Е.Е. Макаров дьыһтыгар тийбэн интервью ылан, ыһсага үһүлүбүт.

Ол курдук, Егор Егорович Макаров: «Мини аясы кылаас үөрөктээгинин, ОПТУ-ну бүтүрөн суупшар, тырактарылыс ичкээрини башылаабытым, дойдубуттан харыс да сири халбарытбакка үлгүстөм. Аармыйага сулууспалаабытым.

1954 сүүлдэхэ Улахан Күдэтэн ийм тэнгэрлэх оюулан Чуралчла тийнйбэр Ольга Акимовнада унна күтүүлэр Бетанаан Кууһумууска ыһпыта. Бигр күтү быһа айаһаан тийнйбэтиг, Очолорго Чуралчы оһуулаһыгар "нүдөһөй" кыһас дигэн баар этэ, онно кинигэртэ оһорон үөрөмөтиг. Бетанаан Кууһумуус дигэн күтүггээххин онно сана бөлүтүг.

Гордус кылааска нууча тыллар икчилген иккес сыбын хаалдытым. Иннэ тынан, динийбэр Ойуа Акимовиңа үөрэммитим. Хонкутук үөрэммитим, күнүм-дьылым түргэн бэсайытык ааһан хаалдыта.

Күтүтүгүм Ыстанан Кууфумуус улахан кылаастарга историины үөрөнүгүз. Оболор олуз ылаыккылашара, ким даярыа кини уруотар айдарбал, мөниктөөбүз этэ. Чурутчы окускагыгар үөрөмүлүнүн истинтик саныбыз, кизин туттабын.

Бисталаан Кууһумуус итинник түбүктээх үлөсү сырыттар, холку майгылаах, мөбөр дөһөн түртү билбэт үчүүсүл этэ. Урукка сөбүлээбэтэҥиз, хараҕынан кытаанахтык көрөн (сбистэҥиз, өбөлөр чумукура түбүктээх).

Сана икин этгэстээс оскула тутулуубута. Иккис этгэсэ тахсан урук бигэрэ, учуталлар хосторо эмнэ үһөөс этгэсэ баара. Бигрээ маданыыпта барбыллыгыгар, атытааһаччылар "бөһүөнү киһиэн ыл" дьобонтэринэ торут аккаастабыта. Очолорго урук киннигтэн киһи боҕо буолара, ыңчаг киниэттиг оскулагыгар эмнэ учуталдыыра. Киһи сокуупуура кулуубтар барарыгар, мии дьобоннтэн суумкатын адалан бигэрэмин. Онук сымдарын өлүс соҕо корор этип.

Эдийнбэлэх күүтүүгүм бигэс оюолорун кылары сайын айын мална кэлгэн сайбылыгыллара. Кэлин сэрин бэлгэрбэлгэрүмгэр "Москвын" массынна бэлгэрбэлгэрүмгэр. Очкылырго массынна дигэн дэргэбэлгэрүмгэр суога. Массынна кэлгэбэлгэрүмгэр оюолор үөрүү-көтүү, сүзүү-көтүү бога буолаллара. Күлүн Блестанаан Күлүмүүс кыобых күлгэрүмгэр кэлгэрүмгэр эгэ.

Сайныг хэлэлцэнэ. Үүнийг мөнгөн 8 бүлэгтэй тэгшчилж сүргэ бич. Эднийгм Олыга усина Ыстанаан Кууһумуус сайныгхатар бичр элбгтгэр. Онно бичсэн-корсон, Чурагчы педучилищетыгар үөрэнэн Таатга үлүүһугар холбосунтара.

Мин 1968 сэдлэххэ армийнган кэлбтнм. Күтүгүм Ыстапан Кууһумуус 1969 сэдлэххэ ой ыйгар олбүтэ. Кини бу орто дойдуга бэйэтн туһунан сырдык эрэ ойбуулу хааларбыта. Оёолоро үлэйт буолан, бары куоракка олороллор. Эдьинийм Ольга Акимовна оёолорун кытары куоракка олорбута. Куораты собүлүбүккэ, Улахан Куэлэ теггүрү олоро кэлбтэ. Төрөөбүт дойдугуар ийэтн атыгар көмүс унгоёа тутулуубута, дидэн күтүгүн туһунаа ийэрэхтик ахтан-санаан кэпсэтэ.

Профессор Г.Л. Башарин дэтинал Сивилэн орто оскулатыгар музей үлэһитэ К.Г. Макарова оскула баайына хохонноох историгын, С.К. Макаров ийэтинэн элэтин И.И. Сивилэ -Мыгдыыкка уруһуйаабыт харгылааларын, оноруктарын умсугутуулаахтык сөһүргэтэ.

Баайлаа нэвчлэгийн орто оскуулаагтар үлэгзүйт учууташлар испиниэктэригэр 50-с юһингэн С.К. Макаров, 51-с О.А. Макарова бааларын көрдүбүт. Степан Кузьмич быраата И.К. Макаров 1940-1941 с. үөрөх дьаһылтар убайан дааха олорон сүтгис кылааска үөрэммит зүйт. Ол туһунан оскуула кинигэтигэр „Умгуллубат биер сэл“ ахтыһылар сүтүдүбүт.

Манди ПЕТРОВА

Марфа ПЕТРОВА.

1942с. – Аза дойду улуу сэринтигэр
ыгырылылар.
1943с. – Ардаангы фронта ефрейторынан
барар.
1943с. – Курск-Орловской тобой (Курск
дуга) кыргыны кыттылыаба.
1943с. – Миинер күүскэ бааһыран, тобугун
үрлүтөн атактарын быһаллар.
1944с. – Дойлутугар Сылган нэһилигэр
тоннор.
1945с.-1951с.с.- Сылган 7 кылаастаах оскуола-
тыгар завуч, история, география учуутала.
1948с.-ВКП (б) чиликтэнэн киирэр.
1951-1968с.с.- Чурапчы 7 кылаастаах оскуола-

1953с.-Чурагчы сәлиһиyyəтин Сәбитин
депутатын талышлар.
1962с.- «САССР» оскулатын үтүүлөм
учууталыг илгэрлелер.
1963с.- Дюкуускайлаады госуларетивеннай
университет историко-филологическай
отделениенин көгүктүн үрөмүн бүтүрэр.
1965с.- «РСФСР» оскулатын үтүүлөм
учууталыг илгэрлелер.
1967с.-«Чурагчы улуунун бонусоттаах
сөкүтөккө», «Оролун бонусоттаах комсомолча»
илгэр илгэрлелелер.

2010 сыллаахха ахсынны 3 күнүгэр “Айылгы” култуура уонна духуобунай сайдыы кинигэр Чурапчы гимназиятын 15 сылыгар анааллаах тэрээһин ытыллыбыта. Онно Саха Оросуубудукэтин Президентин Е.А.Борисов ыйаарылан Чурапчы гимназиятыгар Аҕа дойду сэрэгин кытылалаа, САСР уонна РСФСР үгүстөөх улуутала, Чурапчы улууун маңнайы бочуоттаах граждана, Саха Маресьева - Степан Кузьмич Макаров аҕа Чурапчы гимназиятыгар интэриллибитэ “Учуутал, эң ааҕар сүгүрүйэ, махтана...” кинигэ анааллаах мемориальнай дуоска аһыллыбыта. Онтон ыла кини аатын билиһи гимназияныт чыстээгин сүтэр.

Буйрун – учуутал С.К.Макаров бөлүрө адалатын аятын үйүтүгөн, сый аайы гимназияны бүтэрер бастыг үөрөнзүнүн кичи аапынан биреземийэ алохтообуттар. Ол курудук 2011 сылаасха гимназия 11 д-кылааһын бастыг үөрөнзүнүн, Эростүүбүдүкүз информатика госуаретней ай олимпиадыгы суенер-финалиһа Коль Толстоухов С.К.Макаров аапынан биреземийэ лауреата аапын ылар чирскэ тиксигитэ, Онтон салгыы 2012 с. - Ян Кыриллин, 2013 с.- Сергей Макаров, 2014 с.- Светлана Коркина, 2015 с.- Саргылана Попова, 2016 с. - Афоня Оконешников, 2017с. – Оли Старостина лаурет аапын ылары ситистит-тири.

Бийнл буюун — учуутал С.К.Макаров торообүгэ 100 сылын карса гымназияна кылаастар икки ардыларылар киши олохун, үлүстүн кэрдик кэмгэрүн сырдатар президиумчичүйэр үлүсэр ыстылынылар. Ол кудук үөрэнээччилэр киши торообүгэ, оёо сааһа аастыт сиритэр, Улахан-Күөлүгэ, үөрөннүгэ.

Бусдын учуулал С.К. Макаров-торлун-уулуун битэри, торообут дойдугун үөрэтэри, Улахан Куол укаастар Чугачы тиилэллэнтан алтыс "а", "б" кылаастар үөрэтэчиллэр, бара сырыттыбыт. Эссэ ахсыс кылаас үөрэтэчиллэрэ Сылган тобиһилэр С.К. Макаров туһунан матырыйалл хомууа барбыттан.

Бийиги А.А. Макаров аялынан Улахан Күүл орто оскумалыгар тийибинин. Оскумалары сырыпак, ыраас, сылаас эбит. Үөрөнүшүлөр үөрз-кото көрсүбүттэрэ. Оскумаларын гимнини ылаабыттари уонун фашеиоб үлүүдүбүттэрэ, көрдүөх оонньуулары оонньонтуттара. «Игра по станциям» С.К.Макаров, А.А.Макаров дьыа көргөтүрүн, олохсоруун-дыаахтарын туһунан сорулахтары толорбуппунт. Түмүккэ дүүшүөр сүбэ ким кыайбытын, ким «Победа» хамаанда бастакы мөстөнн ылбыта.

Салттык бырааттык
С.К.Макаров, А.А.Макаров
ушун кишилер даяа көргөтүрүп
тустарынан өгөрбүт маарыф-
алларыгынан кесепешининт.
Ону табынан С.К. Макаров
төрдүн-уууну көнүсир улакан
алыбынары көрүлүшт. Бары
уонсай хаартыскага түспүшт.
Бийиги оңоо элбөк оёлоору
кытары билесининт.
Оскуналарын туһунан элбөк билсин.

гүмүгүнөн альбом өнөрдүбүз. Учурталларыбызга Саягана Николаевнага, Юлия Мировнага, үрөмдөр гимназиябызга махталыптын тигилебиз.

Виктор Степанов, 6-е «а» класс,
гимназия «Пресс-квин» курулушун ичигиз.

НЭИШИЖ БАЙШЫГА –
НИКОЛАЙ ЕГОРОВИЧ
СЫРОМЯТНИКОВ

Балаҕан ыйын 3 күнүгэр 1971 сыллаахха күн сирин көрбүтэ. Оҕо сааһа Арыылаахха ааста. 1988 сыллаахха Кытаанах орто оскуолатын бүтэрбитэ. Биир сыл “Чурапчы” соххос Арыылааххаҕы отделениетыгар рабочайынан үлэлтэн баран Сэбиэскэй Армия кюэспүгэр сулуспалаан кэлбитэ. 2002 сыллаахха Саха государственнай университетин юриспруденция салаанын бүтэрбитэ. Салтыы Миирингэй куоракка адыастынан үлэтибитэ.

2011 сүүлчээрээс кууш тугар 18 күнээр Арьсалах нийгэмийн бахылыгын талылар. Үлэгийн нийгэмээс багууруурууны куушрхитгэн сагалылар. Нийгэм дундрын 80 бахылына куушгэн итгэн ситгэмээр халбонор. Дунд-сэргэгийн үрдүк итгэлийн бахд, 2016 сүүлч икээс бахд-сөө бахылыгын талылан, куу бүгүн ситгивүгээсик үлэгийн- хамсын сүүлчээр.

Николай Егорович сайлагч нь бийлэмжтэйн нөхцөлтийн сайдлыгтай барьцаагүй, күүтүн ууган үзэлээр. Ол курдук, нөхцөлжээ огтнолохуо киригитиэр, объект өрмүөннэртээр араас хайсхалзах үзгээр ньгышлулар.

Ааһан эрэр сэт Чурагны улууһугар История сылыннан биллэриһинэ, билигин нөһүлүөкүтүгэр түөлбөлөр икки ардыларыгар араса хабааннаах үлэ-хамнас ыһтылынна. Нөһүлүөкүтүгэр 3 түөлбө баар: «Чаран», «Сарыыл» «Хомустаах». Түөлбө салайааччыларынан элэр ыал ийэлэрэ Екатерина Андреевна Христофорова, Надежда Васильевна Демьянова, Татьяна Ивановна Прова таһаарылаахтык үлэниилэр. "Түмүү түөлбөгүн садаланар диилэринин, бары ыһтылар далаһтарбыт, араса кункурустарбыт, субугунуьуктар, үлэ-хамнас барыта түөлбөтү иһигин сүрүтүнөлүлэр. История сыла түмүктэни эрэринин, улуус иһигин түөлбөлөр күрүктэрин көрүү фестивалы ыһтыла түсөр.

Ахсанын 4 хүүтэйр бийгнэ

[illegible]

Маяа талхалан тэблэнэжигт ийнэр
общественнай түмүүдэр тинигин
быхакаа үлэниилэр. Түбүктээх үлэ
кэнниттэн юуһо мустаммыт, ийбэр
түмүүдэрэ иистэни, баайы
көрүтүлүгүр дьарыктаныһыт. Талына
Петровна Баранкова испиистэни,
күрүчүгүтүн оруу эистэнилүрүр
үөрэтэр. Анна Дмитриевна Баранкова
калтан, сикэтэн ороһо уһуйар.
Ыһааттар сюртивнай савлааа сюрт
араас көрүтүлүрүр дьарыктаналлар,
эттэрин-хааннарын чабыттырыллуор
күрүчүгүлүрүр бөлүмүлүр.

Арыылаах орто оскуолата

Тыа хаһаайыстыбата

Арьшаах гэгдлийгн огтуур хөдүүн
нэг— 1510 га, Огуука мэнхирэг сир—40 га,
бааһыга— 62 га.

Тыга хаһаайыстыбатынан 10 бааһынай хаһаайыстыба 40 чааһынай мал, оскуола подсобнай хаһаайыстыбата сүөһү, сытты ыттыттан дьарыкташтылар. 2009 сытан 27 чилиэннээх «Арысхо» ЖСНК үүт тутуутунан дьарыктарын үтэлтир. 2017 сыт сэттинин 1 күтүгүсүн тутуутунан, сүөһү ахсаана – 951 төбө.

2017 сылга оту бөлүмнөзүнүн: бийик 109,1 % былааммытын толорон 1934 тоннаны кыстыкка бөлүмнөзүбүт. Бийикти турутушун үүтү туттарыны былаамын 304,2 тоннада тирлөн былааммытын 104,9 % толорон икөбүт. Бийиктин күнөз ортогуна 190 күнөз үүт туттарыштар. Хаалбыт кыларга былаан тусларыгар эрэлтжкит. Бийсайын барыга 236 ынах торооту. Барыга 32 ынах булхатышынына манган 108 ынах куственый пымаман сымелдөнүт. Икөз сайындагы барыга 74 ынах ынахыт.

Николай Николаевич Борисов салайар «Колуйс» бааһынай хаһаайыстыбата, «Ыла» бааһынай хаһаайыстыба (сал. Иван Иннокентьевич Барашков), «Кулас» бааһынай хаһаайыстыба (сал. Дмитрий Иванович Захаров) граньтан, хотон туттан сүөһүлэрин сүөһүлэрин дэгэтэллэр. Эдэр фермердэр — Николай Иннокентьевич Барашков, Роман Романович Сивцев, Николай Ксенофонович Демьянов ИЖС программа чэрчитинэн алыс, хотон туттан киирдилэр.

Бэйбүт Тьа хаһаайыстыбатын министр:

ристбэтгэнтэн кыра дохуоттаах
тэһилээннээрэ тус дыарыктаах булуутугар
шаммыт транга куонкуруска кытан 1
молуйуөн суумалаах субсидия ыһары сип-
тибиг. Манна сыйабылыгынналаах 17-мал
хыахта.

Ийн хүрэлц, туруу үзлийг дэонорлох,
Арьслагаа тэгшилснийг дэон-сэрлэг
улсуудаа тла хагааийнхыг багын
сайны нарынга дэонун кызматтарын
келорсон, куурзэнтох улж сыйдаанар.

Т.М.Каженин атынан Артылаах орто оскуолата улууска биир кырдыаас билии кыһата буолар. Билэрийын 2010 сыллаахха үбүлүүйдэх 125 сылын билиэтэбитэ. Билиги оскуолабыллар ор сыһа панаарылаахтык үлэсэбиттэр кырдыаас учууталлар: Попов М.К., Каженин Н.Н., Борисова Е.М., Барашев Н.Г., Саха АССР үтүөтүк учуутала Макаров М.П., Саха Өрөспүүбүлүкэтин үтүөтүк учуутала Попова А.С., РСФСР үөрэҕиритин туйууна Попова Е.М., Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҕиритин туйуунара Демьянова М.П., Любанова Д.М., Ионков С.С. уода.

Оскулабда бийиги 63 оёдо үзгөч, 22 педагог үзүлгү. Ичингиз 4 Саха. Өрөспүүбүлүкөтүн үзгөчдиритин туйгунара, 5 үзүлүк категориялаах учууталлар баалар. Дирижтор Е.Е. Барашкова, дирижтор үзгөч чаагылар солбуйлаачы А.Е. Барашкова, нигер үзгөч солбуйлаачы В.В. Митсеев келеситив сыйлааллар. Оскулабтыг ХИФУ преподавателерин кытта араас бырайыактарга биригэ үзүлгү. Физикотехнической институт преподавателг П.П. Христофоров физика предметигер оёдорго бири келгиз экзаменна консультация бириг. Алын да предметтерг консултациялар баалааннашлар. Бу асылгиз нигизгиз «100 проблем моего села» дигиз бырайыакка оёдор бырайыактарын ФЭИ преподавателг В.В. Попов, П.П. Христофоров келгиз илгиз, сылаалан субилгиз бардынар. Оёдор олоорго педагогтеригер тухс кылалга баарын ону кылалга кылгиз туоратарга тууламмыл үзүлгиз суруйдулар. Сыйын айыг улууска кылгизлар предметигер сыйыннаалларга.

[illegible]

Билигт икэсбигингэр күн бүтүн сипһиниһэрэтик үлэһини сыһыар учууталдырбытынан икэи туттабыт: Саа. Өрөспүүбүлүстүн үөрэжэригин туйуна, технология учуутала Е.И. Баранкова, нуучча тылын учуутала В.С. Анемодистова, география учуутала Н.М. Дарданча, физкультура учууталар Н.Н. Маньсцова, Р.И. Баранкова.

Үөрэскэччилэрибиг сипһиниһэрэтик кынаттанан, билиг икэи аартыга сайдыы саҥа саҕастарын арыһа оскулабыт икэиһини сипһиниһэрэтик үлэһини хамсыа спорор.

[illegible]

Екатерина ПЛАТОНОВА
Валентина ПОЛОВА

НЭЙЛИТЭЖ КЭРЧИК СОНУННАРА

Чурагны улууһутар 2017 сыт История
сылынан бэстэриинийэ. Ол черинитэн
бииһи нэлэскалтиэр араас дьаһаллар
ыһтыһыһылар. Ол курдук, архитектура
памятниктэстара оромүөһүнүн,
кырааскаланан салгалы тыһы ыһылар.
Нэлэскал бэстэриинийэ субэ
кэһүдэһинийэ Тигара дьаһын иһэһи
муһстаты, тас өттүтэр кыраһаһи
сууһан-согоһ, кырааскалан соргүтүтэр.
Дэриэһинийэ иһиһ ырааһыһыһа,
көһүтүтэр араас субэһиһыһылар
иһиһк олоһоһторо көһтөһ кыһыһы
дэһылар. А.Е. Кулаковский – Олоһуһтөһ
Дэһей тороһуһ 140 сыһан 1904 сыһ-
1904 сыһ. Олоһуһтөһ бэһтэһ арыһыһа

суух урууга А.Е. Кулаковский – Оюу-Олук
Өлөксөй туруурбуг Ийэ Кут сэргэнигэр Л.И.
Кулаковский сайгаан-чылаах
өрсөтүүбүтүгүсүбү эспедициятыгар
аван-нэбиллэк ыһаах ысыта. Ийэ Кут
сэргэни үтүктүгү сагардан оокторл туруоруу
сигэ-түмө ыһааһыбыта.

Коммуна сайылык 1977 сылыахха буолбут алдьархай 40 сылыан аймактары безменовтар, Алянтовтар, олохтоок дьаһалта, нэһилик олохтоосторо суорума сууламмыт дөһөкүрүт сырык аһтарын үйүрүтэ. Муну таһы түбүрүкүлүр.

2017 сылта билигин нэвчилээнг сайынньагар үгүс үлэ ыһталыһа. ОдьКХ министриэтибитин куонкуруһугар кыттан, билиэстэройствога 4,5 мөлүйүүннөөх грилын ыһаан

Ыһаахпыр сирбитин сааһтан онорлубут,
сааһ аржа, сиркэргэ аһы уонна да аһы үтүөр
ыһыһыннылар.

Саха Өрөспүүбүлүстүн тыа хаһаайыстыбын министирисибитигэн кыра дохуоттаах нөһүдөннөрү бэйэ дьарыктаах булууттар 1 мөлүйүөн сорок суумалаах гравыныбыт.

Олохтоох инициативынары ойуур
бырайык траньгар кыттан 1 мол.
солкубайыах графы ытаммыт инициатива
спортивнай саяалтын тас өтүүн
оромуоннээгин, куруотун санардан
онордубут.

Ахсынны 4 күнүгэр Чурагчы улуунугар История сылын, улуус нэһиниктөрүгэр түөлбөгэр иккэ аралларгаар ыһылар. "Мин дьах кэргэнм-

Нәһилик дьаһалтаһын баһылыктарын,
тэрилтэ салайааччыларын болҕомтолоругар!

Д.О. ВАСИЛЬЕВА,
Ученый секретарь, кандидат наук,
старший научный сотрудник

[illegible]